UDK 929.9 "1945.-1946."
Izvorni znanstveni rad

NADBISKUP STEPINAC I SLUČAJ KRIŽARSKE ZASTAVE (1945.–1946.)

Zdenko RADELIĆ, Zagreb

Autor opisuje pokušaj komunističkih vlasti neposredno nakon Drugoga svjetskog rata da onemoguće Katoličku crkvu u njezinu autonomnom djelovanju. Udba je namjeravala kompromitirati nadbiskupa Alojzija Stepinca uhvativši u svoje spletke njegova tajnika Ivana Šalića. Šalićeva lakovjernost pripomogla je da se javnosti podmetne tvrdnja da Katolička crkva surađuje s križarima. Križarska zastava bila je jedan od glavnih dokaza na sudu o tobožnjem Stepinčevu ilegalnom djelovanju. Tu je zastavu naručila Udba u ime Martina Mesarova, zastupnika HSS. Držala ga je u zatvoru u tajnosti, manipulirala njegovim imenom i proglasila ga vođom križarske skupine, koji želi da mu se izradi i blagoslovi križarska zastava. Iako je zagrebački nadbiskup izbjegao Udbinu spletku, najodlučnije odbacivši metode ilegalnog rada, uskoro je bio proglašen vođom i organizatorom križara.

Komunistička je vlast nakon pobjede u građanskom i oslobodilačkom ratu uništila sve svoje političke neprijatelje. Uništila je i razbila Hrvatsku seljačku stranku (HSS), koja je bila najopasniji politički suparnik novom režimu u Hrvatskoj. Pomoću prokomunističkih otpadnika iz HSS-a istisnula je iz partizanskog Izvršnog odbora HSS-a njegova utemeljitelja Božidara Magovca. Magovac nije pristajao na potpunu marginalizaciju svoje stranke i zato se morao suočiti s najtežim optužbama na svoj račun te internaciju na Visu i u Zagrebu. Nakon toga komunistima nije nitko stajao na putu potpunog uništenja i instrumentalizacije bivših članova HSS-a koji su se predstavljali kao njegovo novo vodstvo, koje je u srpnju 1945. stranku preimenovalo uzevši njezino staro ime Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS). Instaliranjem prokomunističkog vodstva stare stranke, a, zapravo, utemeljenjem nove stranke, koja je sa starom imala samo zajednički program, ali ne i članstvo i političke ciljeve, počelo je gašenje HSS-a u domovini. Daljnje djelovanje ovisilo je isključivo o željama KP i njezinoj procjeni korisnosti HRSS u pridobivanju Hrvata i seljaštva za program Narodne fronte i u predizbornim kampanjama za Ustavotvornu skupštinu Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) u jesen 1945. i Ustavotvorni sabor Narodne Republike Hrvatske (NRH) u jesen 1946.

Komunisti su procijenili da im uz HSS u izgradnji diktature može smetati samo još Katolička crkva kao moguće središte oko kojeg bi se okupljala oporba. Zapravo je Katolička crkva smetala zbog svoje uloge u moralnoj sferi i zbog velike uloge koju je imala u uobličavanju svjetonazora hrvatskoga stanovništva i stanovništva drugih nacionalnosti. Upravo zbog toga bila je najveća prepreka nakani Komunističke partije da svojoj kontroli podvrgne sva područja ljudskog života. Dakle, namjeri Komunističke partije da ukine sve autoritete, osim nje same kao vrhunskog autoriteta, stajala je na putu jedino još Katolička crkva. Nju režim nije mogao podvrgnuti kontroli uobičajenim policijskim sredstvima, a još manje ukinuti, kao što je mogao pod raznim izgovorima političke stranke, ali je mogao ograničiti ili spriječiti djelovanje svećenicima, pa i njezinim najvišim predstavnicima.

Osim metoda koje su obilježavali nasilje i spletke, moć Crkve načeta je i agrarnom reformom s kojom je bila oslabljena njezina gospodarska snaga, ali i drugim liberalnim načelima i revolucionarnim novinama s kojima je vlast ograničavala njezinu ulogu u društvu.

Politika Katoličke crkve, koju najbolje karakterizira parola Bogu Božje, a caru carevo, nakon propasti Nezavisne Države Hrvatske (NDH), pružila je komunistima izvrsnu prigodu da se Crkva podvrgne volji KP-e. Od dolaska na vlast komunisti su pomno tražili grijehe u proteklom četverogodišnjem razdoblju, iako je napad na Crkvu kao instituciju započeo već za vrijeme rata mnogim ubojstvima svećenika pod izlikom njihove suradnje s ustaškim režimom. Međutim, otpor protiv vlasti koji je pružila Katolička crkva s nadbiskupom Alojzijem Stepincem na čelu, točnije njegova nespremnost na suradnju prema komunističkom diktatu, naveli su maršala Josipa Broza Tita, generalnog sekretara Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) i predsjednika vlade FNRJ da pokrene državni aparat i da dotadašnjim optužbama za suradnju s »okupatorom i domaćim izdajnicima« doda još teže optužbe na račun Katoličke crkve zbog tobožnjega otvorenog podupiranja oružanog otpora križara.

Riječ je bila o pripadnicima Hrvatskih oružanih snaga NDH, uglavnom ustaša, koji su nakon svog poraza i završetka Drugog svjetskog rata, koristeći naziv križari, organizirali gerilske skupine s ciljem da se bore protiv jugoslavenske komunističke vlasti i da obnove NDH. Njihov broj u Hrvatskoj u razdoblju 1945.–1950. procjenjuje se na oko 3.500 osoba. Križari su, nalik na srednjovjekovne pokrete protiv »nevjernika«, vjeru i vjerska obilježja koristili kao simbole kojima su pozivali na borbu protiv »bezbožnih« komunista. Naglašavanjem pripadnosti Katoličkoj crkvi, gotovo poistovjećujući katoličku vjeru s hrvatstvom, isticali su svoj hrvatski identitet. Osim nacionalnooslobodilačkih ciljeva, dakle težnje za rušenjem komunističke vlasti i Jugoslavije na temelju protukomunizma, protujugoslavenstva, jedan od uzroka nastanka križarskih skupina bio je i strah pred komunističkom represijom. Mnogi pripadnici Oružanih snaga NDH, dakako među njima najviše ustaše, ali i pristaše NDH uopće, suočili su se s drastičnim postupcima pobjednika i mnogi od njih, u želji da sačuvaju goli život, priključili su se oružanom otporu.

S obzirom da su saveznici NDH fašistička Kraljevina Italija i nacistički Treći Reich poraženi u proteklom ratu, u novoj situaciji pristaše, ali i izbjeglo vodstvo NDH, pozivaju na savezništvo SAD-a i Velike Britanije, uspostavljaju kontakte s njihovim obavještajnim službama i očekuju njihovu potporu.

Komunistička je vlast u svojoj gorljivosti da u korijenu spriječi potencijalnu opasnost kontrarevolucije, a potaknuta željom za odmazdom za ustaške zločine za vrijeme NDH, napose prema Srbima, bila inspirirana ne samo komunističkim radikalizmom nego i teško kontroliranim srpskim šovinizmom.

U borbi protiv križara najviše su se istaknuli tajna i obavještajna policija Uprave državne bezbjednosti (Udba) – do 1946. djelovala je pod imenom Odjeljenje za zaštitu naroda (Ozna) – i Korpus narodne obrane Jugoslavije (KNOJ), koji su bili dio Jugoslavenske armije (JA), ali koji nisu uvijek, kao ni lokalni organi vlasti i pojedine jedinice JA, bili pod kontrolom i u suglasnosti s najvišim tijelima Komunističke partije Hrvatske (KPH).[1] Međutim, najviši hrvatski komunistički organi, kao i KPJ, organiziravši teške oblike represije prema poraženima, i sami su dali snažan primjer mnogim nižim organizacijskim razinama za mnoge nelegalne i protucivilizacijske postupke.

Računajući na skori sukob zapadnih sila parlamentarne demokracije s komunističkim Istokom, križari su se odricali simbola ustaškog pokreta. Preuzeli su znak križa, od kuda je i proizišlo ime za križarski pokret. Križarska se aktivnost najviše osjećala u razdoblju od 1945. do 1946. Najviše su napadali komunističke aktiviste i provaljivali u zadruge, uglavnom zbog opskrbe hranom, ali i zato što su zadruge simbolizirale komunistički sustav.

Naum komunističkih vlasti Udba je izvršavala bez ikakvih skrupula. Svaki kontakt svećenika s osobama izvan zakona koristio se kao dokaz za antidržavnu djelatnost i sudjelovanje u oružanoj pobuni Katoličke crkve kao institucije.[2] Crkvu se željelo kompromitirati i prikazati vjernicima i međunarodnoj javnosti kao antidržavnu organizaciju, da bi se stvorilo raspoloženje za što slobodniji obračun s njome. Nesmotrenosti pojedinih svećenika u kontaktima s osobama izvan zakona bile su više nego dobrodošle. Međutim, prema svemu sudeći, svećenici su se rijetko našli u situacijama izvan zakonskih okvira. Zato se Udba služila namještanjem slučaja. Slučaj Ivana Šalića, tajnika nadbiskupa Alojzija Stepinca, najbolji je primjer zato. Njegova naivnost s posvećivanjem križarske zastave ili pomoć kod dostave lijekova, o čemu će biti riječi, bili su eksploatirani do te mjere da je režim Stepinca i Šalića promovirao u križarske vođe.

Nekoliko riječi treba posvetiti knjigama koje su objavljene od 1946. do 1948., a bave se tobožnjim vezama svećenstva i križara.[3] Njihova je vjerodostojnost vrlo upitna. Ovaj zaključak vrijedi i za onodobni tisak, odreda pod režimskom kontrolom, ali i arhivske dokumente, napose za istražne zapisnike Udbe. Znakovita je činjenica da u vrijeme kada je vlast suzbijala križarski pokret, dakle u razdoblju od 1945. do 1950., nijedan naslov vlast, a ona je držala sav promidžbeni aparat pod kontrolom, nije posvetila samo križarima ili pretežno njima. Objavljivali su se isključivo prilozi protiv crkve i Stepinca, kao i HSS-a, ali ne i o križarima. Križari su u navedenim knjigama, zapravo, bili samo dokaz

---

[1] Iako u vrijeme o kojem govorim tajna i obavještajna služba nosi naziv Ozna i, od proljeća 1946., Udba, zbog jednostavnosti izraza koristit ću se samo nazivom Udba.

[2] Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Zbirka dokumenata Službe državne sigurnosti Socijalističke Republike Hrvatske (dalje: HDA, ZD SDS SRH), kutija (dalje: k.) 5, 01-001, *Suradnja dijela rimokatoličkog klera s ustašama – izvadak iz vjerske štampe sa abecednim spiskom lica.*

[3] Veliku važnost u promidžbenom ratu imaju knjige *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima, Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera* iz 1946. i knjiga Viktora NOVAKA *Magnum Crimen: Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj* iz 1948.

»protunarodnog rada« i »izdaje« Katoličke crkve i HSS-a, ali njima samima nije pridavana neka veća važnost. Bolje rečeno, vlast je niz godina pred javnošću skrivala njihovo značenje želeći prikriti opasnost s kojom se suočavala, da bi križare tako što više marginalizirala. Važno je bilo, prije svega, kompromitirati dva važna institucionalna autoriteta u Hrvata i u toj namjeri angažirala je čitav promidžbeni sustav, a prvi radovi posvećeni isključivo križarima pojavljuju se tek desetljeće ili dva nakon njihova nestanka.

Što se tiče vjerodostojnosti arhivskih dokumenata, a napose istražnih zapisnika, treba upozoriti da mnoga svjedočanstva o slučajevima psihičkog i fizičkog maltretiranja, podmetnutih optužbi i insceniranih procesa i likvidacija za vrijeme i nakon rata, navode istraživače na pojačan oprez prilikom rada na policijskim fondovima. Takva se svjedočenja objavljuju u novije vrijeme, napose zadnjih deset godina, i predstavljaju nazaobilazan izvor podataka.[4] Neki dokumenti Udbe potvrđuju iskaze da je u mnogim slučajevima bilo govora o insceniranim slučajevima. Nepobitno je da bit djelovanja Udbe nije bilo samo hvatanje krivaca, koji su zaista ugrožavali vlast, nego i želja Komunističke partije da u stvaranju novog poretka uporabi sva sredstva u onemogućivanju ne samo stvarnih nego i potencijalnih neprijatelja i suparnika. Upravo zbog toga što se u mnogim zapisnicima, kao i optužbama, kombiniraju stvarni podaci s izmišljenim optužbama na račun svećenika, istraživaču je u mnogim slučajevima teško razlikovati istinito od lažnog ili insceniranog. Zato i nakon istraživanja fondova s dosjeima svećenika, gdje se uz ostale optužbe navodi i njihova suradnja s križarima, ostaju mnoge nedoumice o njihovoj stvarnoj povezanosti. Na sadašnjem stupnju istraživanja samo je u nekoliko slučajeva nepobitno da su optužbe o vezama svećenika s križarima lažne ili da su svećenici bili naivne žrtve podmetanja Udbe, što, dakako, nije umanjivalo njihovu krivicu pred vlastima.

Dok se kod većine svećenika može isključivo pretpostaviti njihova nedužnost i ništa više, optužnica protiv Stepinca i Šalića primjer je kombinacije lažnih optužaba i stvarnih ilegalnih postupaka Ivana Šalića i kateheta Josipa Šimečkog. Dakako, govorim isključivo o onom dijelu optužnice u kojem se spominju križari, a ostale dijelove, koji se odnose na razdoblje NDH, ovdje ne spominjem. Udba se u optužbi na račun Stepinca poslužila nizom optužaba za događaje za koje zagrebački nadbiskup nije ni znao, pa na njih nije ni mogao utjecati ili ih spriječiti, do onih koje je odlučno odbacivao jer je bio svjestan da su političke i antidržavne naravi i da bi mogle naškoditi Katoličkoj crkvi. Optužbe koje su se vezale uz njegove ime bile su sljedeće: da je ugostio ustaškog pukovnika Ericha Lisaka u Nadbiskupskom dvoru, da je primio dva pisma od ustaškoga generala Ante Moškova, da je sudjelovao u prikupljanju lijekova za križare i da je znao za posvećenje zastave namijenjene križarskoj skupini.

Zapravo je povod Stepinčeva progona bio u tome što je pred izbore za Ustavotvornu skupštinu FNRJ Biskupska konferencija izdala 20. rujna 1945. *Pastirsko pismo*. Pismo je, prema uvjerenju komunista, lažno prikazivalo stanje i ohrabrivalo ustaše i drugu oporbu da aktivnije nastave s terorizmom. Pismo je, mislili su komunisti, lažno prikazujući stanje ohrabrilo ustaške gerilce da pojačaju svoje aktivnosti. Za komunističku je vlast upravo to bilo bitno: povezati *Pastirsko pismo* s gerilskim djelovanjem križara kako bi se kompromitirala Katolička crkva. Pismo je sadržavalo čitav niz vrlo teških optužaba na račun vlasti, između drugih optužaba i to da je nova vlast ubila ili zatvorila 501 svećenika.

---

[4] Petar BEZINA, *Franjevci Provincije Presvetog Otkupitelja žrtve rata 1942.–1948.*, Split, 1998.; Stjepan KOŽUL, *Spomenica žrtvama ljubavi zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb, Nadbiskupski duhovni stol, 1992.; Ante BAKOVIĆ, *Stradanje Crkve u Hrvata u drugom svjetskom ratu. Svećenici žrtve rata i poraća 1941.–1945. i dalje*, Zagreb, 1994.

Josip Broz Tito, neosporni vođa države i partije, ubrzo nakon što je Biskupska konferencija objavila Pastirsko pismo, potaknuo je organe vlasti na odlučan odgovor. U jednom intervjuu glasilu francuskih komunista *L'Humaniteu* Tito je rekao da je otkrivena teroristička organizacija koja sebe naziva križari, a koju vode svećenici. Upozorio je kako će poduzeti čvrste mjere da bi zaustavio nered u zemlji, iako je svoju izjavu ublažio rekavši da vlast nema namjeru kažnjavati svećenike.[5] I britanski veleposlanik Ralph Stevenson ocijenio je da je uhićenje Stepinčeva tajnika povezano s Titovom izjavom o povezanosti križara s Katoličkom crkvom. U osvrtu na čvrst odgovor države Stevenson je naglasio da ni Crkva nije potpuno nedužna jer njezin udio u ratu nije bio pohvalan, a da su mnogi njezini pripadnici ostali eksponenti ideje hrvatske neovisnosti i šovinizma.[6]

Komunističko vodstvo očito je dobro pripremilo udar na Katoličku crkvu i pobrinulo se da ono poprimi sustavno obilježje. Početak planirane »kampanje protiv popova« najavio je, 15. prosinca 1945., dr. Vlado Bakarić, predsjednik vlade Narodne Republike Hrvatske, na savjetovanju sekretara okružnih komiteta Komunističke partije Hrvatske sjeverne Hrvatske. U komunikaciji s CK KPJ spominjalo se »očekivanje javnosti« da se zatvori nadbiskup Alojzije Stepinac. Pet dana kasnije, 20. prosinca 1945., na savjetovanju sekretara okružnih komiteta KPH južne Hrvatske, ponovljeno je da je pokrenuta kampanja na »raskrinkavanju popova kao ustaških gnjezda«. Među uzrocima za napad krila se i spoznaja da komunisti na svoju stranu nisu uspjeli pridobiti seljake koji su i dalje živjeli u strahu pred komunizmom.[7] Zato je, očito, trebalo onemogućiti sve one koji su narod podržavali u tom strahu.

Kad je Stepinac uvidio da napadi na njega poprimaju sustavne oblike i da su optužbe sve teže – tako je Bakarić u *Vjesniku* 10. studenoga 1945. optužio nadbiskupa da je on organizator križara – poslao je 17. prosinca 1945. svećenstvu *Okružnicu* u kojoj je odlučno negirao kako je znao da je Erich Lisak prenoćio u Nadbiskupskom dvoru. Isto tako, odbacio je bilo kakvu vezu Lisaka s Pastirskim pismom. S istom odlučnošću odbacio je optužbu da je bio upoznat s događajima oko posvećivanja križarske zastave i da se u Dvoru prikupljao sanitetski materijal za križare, kao i to da je znao da je u »našem susjedstvu« bio kanal za prebacivanje ustaša u zemlju.[8]

---

[5] *Stepinac mu je ime*, ur. Vinko NIKOLIĆ, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, reprint, 1991., reprint: München-Barcelona, Naklada Hrvatske revije, 1978., 183.

[6] *Yugoslavia Political Diaries 1918–1965, Volume 3: 1938–1948,* edited Robert L. Jarman, Archive Editions, 1997., 574.

[7] Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (dalje: HDA, CK SKH), Savjetovanje sa sekretarima O. K. Gornje Hrvatske, 15. 12. 1945.; *isto*, Savjetovanje sa sekretarima Banije, Korduna, Like, Gorskog Kotara, Primorja i Dalmacije, 20. 12. 1945.; *isto*, CK SKH, inv. br. 307, Izvještaj CK KPH, 17. 3. 1946.

[8] *Stepinac mu je ime*, ur. Vinko NIKOLIĆ, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, reprint, 1991., reprint: München-Barcelona, Naklada Hrvatske revije, 1978., 249; Jure KRIŠTO, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941.–1945., Dokumenti*, knjiga druga, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, 1998., 383.

Međutim, nakon što je već započelo suđenje Erichu Lisaku, Ivanu Šaliću, Josipu Šimečkome i ostalima, koji su zatvoreni u studenome 1945., 23. rujna 1946. uhićen je Alojzije Stepinac, a sudski je proces spojen u jedinstven postupak.[9] Jakov Blažević, javni tužitelj NRH, u optužnici je naveo da je u vrijeme Biskupske konferencije i Pastirskog pisma, dakle oko 20. rujna 1945., utemeljena Šalićeva »centralna grupa« s kojom su se povezale ostale skupine križara. Uz optužbe protiv Stepinca za djela iz razdoblja NDH, njegova povezanost sa Šalićem i križarima činila je temelj optužnice.

Tih dana komunistička je vlast pojačala promidžbu o povezanosti Crkve s križarima. Uz spominjanje brojnih svećenika optuženih zbog stvarne ili tobožnje suradnje s križarima, željela je izazvati gnjev protiv Katoličke crkve. Nizanjem primjera ubojstava i provala pokušala je križare prikazati isključivo kao »zločince i pljačkaše«. Prešućivanjem političke motiviranosti njihova pokreta i njihovim kriminaliziranjem namjeravala je suziti prostor za moguću potporu od strane stanovništva križarima, ali je krajnja namjera te kampanje bila da se Katolička crkva učini ranjivijom i da se ograniči njezina neovisnost. Dakle, mnogobrojna svjedočanstva o nasilju križara trebala su stvoriti negativnu sliku o njima, a povezivanje službenika Katoličke crkve s križarima, bile te optužbe istinite, isprovocirane ili lažne, trebalo je oslabiti njezin autoritet.[10]

Jedna od najtežih optužaba protiv Stepinca ipak je bilo posvećenje križarske zastave, i to, kako se tvrdilo, u njegovoj režiji 21. listopada 1945. Prema optužnici, zastava je bila namijenjena »ustaško-križarskoj« skupini Martina Mesarova, bivšeg zastupnika HSS-a za Viroviticu, koja je djelujući na Bilogori zastavu i naručila. Skicu za zastavu izradio je Josip Crnković, a riječ je bila o hrvatskoj nacionalnoj trobojnici s grbom i natpisima *Vjera u Boga i seljačka sloga* i *Za Hrvatsku i Krista protiv komunista* na jednoj strani, i, na drugoj strani, bijelim križem i natpisom *U ovom ćeš znaku pobijediti*. Izradile su je sestre milosrdnice Trojana i Tomislava iz samostana u Gundulićevoj ulici u Zagrebu, koje su nakon Šalićeva uhićenja pobjegle u Trst.[11]

Zastavu je posvetio Josip Šimečki, katehet Druge realne gimnazije u Zagrebu, a tom činu prisustvovao je i nadbiskupov tajnik Ivan Šalić, koji je osobno, kako je u istrazi izjavio, odbio blagosloviti zastavu. S blagoslivljanjem zastave, tvrdio je Šalić, bio je upoznat i nadbiskup Stepinac. Zastava je zaista bila posvećena u kapelici u Nadbiskupiji, ali ne i u osobnoj kapelici nadbiskupa, kako je sud htio uvjeriti javni tužitelj. Josip Crnković, prema optužnici, nakon njezina posvećenja, 21. listopada 1945., zastavu je osobno odnio ustaškom bojniku Mati Domoviću, predstavniku Martina Mesarova, i predao mu je u šumi pokraj Kloštra Podravskog, nedaleko od Đurđevca.[12]

---

[9] *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima,* urednik i izdavač Milan STANIĆ, Zagreb, 1946., 450.; Stjepan KOŽUL, *Spomenica žrtvama ..., nav. dj.*, 452.

[10] *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i ..., nav. dj.*, 121–124.

[11] *Isto*, 12, 165.

[12] *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, ur. Joža HORVAT i Zdenko ŠTAMBUK, Zagreb, 1946., 450; *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i ..., nav. dj.*, 17, 166.; HDA, ZD SDS SRH, k. 7, 001–44, Dr. Nikola Kolarek; HDA, ZD SDS SRH, k. 7, 001–44, Ivan Šalić.

Crnković je na suđenju izjavio da se oko zastave posavjetovao i s Mirom Košutić i Marijom Radić.[13] Naime, Udba je nastojala u svoju igru od poznatijih haesesovaca uplesti prije svega one koji su namjeravali obnoviti HSS i oživiti njegovo djelovanje. Osim Marije Radić Dvořák, udovice Stjepana Radića, željeli su kompromitirati i Miru Košutić, jer je ona postala središnja ličnost HSS-a u vrijeme dok je inž. August Košutić, potpredsjednik stranke i njezin muž, bio u pritvoru. Mira Košutić bila je starija kći Stjepana Radića. Najviše se angažirala oko izdavanja lista *Narodni glas*, čiji je prvi i posljednji broj izašao 20. listopada 1945. Zbog istih razloga vlast je nastojala kompromitirati Ivana Bernardića, njegova glavnog i odgovornog urednika. Međutim, iz istražnih zapisnika vidljivo je da je Mira Košutić izbjegla Udbinu provokaciju i Crnkovićevu naivnost.

Ipak najveća Udbina žrtva bio je Martin Mesarov. Dokumenti Udbe otkrivaju da skupina Martina Mesarova uopće nije postojala i da je to bila Udbina konstrukcija. Naime, Mesarov je bio uhvaćen već u ljeto 1945. i sve do svoga smaknuća, početkom 1946., nalazio se u rukama Udbe. Ključni corpus delicti, dakle križarsku zastavu, koja je zaista bila izrađena, posvećena i, prema vjerovanju njezinih autora, isporučena križarima, naručila je sama Udba, koja je iskonstruirala tu »kombinaciju«, manipulirajući izmišljenom križarskom skupinom i imenom zarobljenog Mesarova. Udba je izmislila i krivotvorila Mesarove poruke da se zastava izradi, posveti i dostavi na područje Bilogore, gdje on tobože vodi borbu protiv komunista.

Na kraju ove uspješne Udbine operacije zastava je bila predočena sudu kao krunski dokaz povezanosti Crkve i križara.

Po svemu sudeći Udbine planove ostvario je suradnik ili, prema nekim autorima, poručnik Udbe Ivan Žagić, što je, vjerojatno, bilo njegovo lažno ime.[14] Predstavljao se kao učitelj i povezao se s Josipom Crnkovićem, Josipom Šimečkim, preko njih s Ivanom Šalićem. Uvjerio ih je da postoji i djeluje križarska skupina Martina Mesarova. »Provala« ili »kombinacija«, kako je akcija nazvana u dokumentima Udbe, proširila se »u crkvene i Mačekove vrhove« u Zagrebu i zahvatila Alojzija Stepinca kao njezine glavne mete.[15] Pretpostavljam da je strah za sudbinu Katoličke crkve i vjere, ali i sudbinu Hrvata nakon dolaska komunista na vlast i drastičnog postupka prema svećenstvu i pripadnicima vojske NDH, rezultirao simpatijama kruga ljudi oko tajnika Šalića prema križarima. Konačno, križari su u svakoj prigodi i samim nazivom naglašavali svoju borbu za vjeru i protiv bezbožnog komunizma, iako treba vjerovati da im je religija prije svega bila simbol nacionalne identifikacije i protukomunizma, a ne neko dublje opredjeljenje.

Ključno ime u svim Udbinim kombinacijama, koja je obuhvatila mnoge svećenike, fratre i haesesovce, bio je Martin Mesarov, koji se nakon rata zbog straha od pobjedničke odmazde skrivao u Novom Virju pokraj Đurđevca.[16] Njegov sukob s komunistima imao je svoje početke još u vrijeme rata, vjerojatno i prije nego je postao zastupnik Hrvatskoga državnog sabora 1942. Osim toga, komunisti su ga optužili da je surađivao s Nijemcima, a da je od 1944. radio na osnivanju bijele garde. Smatrali su da je vrlo opasan ne samo zbog svog političkog autoriteta nego i zbog odvažnosti i sposobnosti da organizira oružane skupine. Nakon neuspješnog traganja jednom je povjereniku Udbe, koji se predstavljao kao križar, uspjelo uspostaviti vezu s Mesarovim, koji je pristao prebaciti se u šumu kako bi izbjegao da ga otkriju. No, u šumi su ga dočekali udbaši koji su »savršeno odglumili križare«.[17] Uskoro je Udba proširila vijest da je Mesarov organizirao svoju križarsku skupinu i da poziva sve svoje istomišljenike da mu se pridruže. One koji su se odazvali Udba je pozatvarala i ubila. Tako se na spretan način lišila nekih komunističkih protivnika.[18]

---

[13] *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i ..., nav. dj.*, 165, 166.

[14] *Stepinac mu je ..., nav. dj.*, 247.

[15] HDA, ZD SDS SRH, k. 79, 015–2, Izvještaj o oružanim bandama u Hrvatskoj.

[16] *Isto.*

O manipulaciji s Mesarovim pisao je i Stjepan Sulimanac iz Turnašice pokraj Đurđevca, ugledni haesesovac u svom kraju. Povjerenik Udbe, koji se predstavljao kao Mesarov čovjek, tražeći pomoć u hrani od seljaka u Turnašici, bio je učitelj Gašparević iz Grubišnog Polja. On je i Sulimanca pozivao tobože u ime Martina Mesarova i Mate Domovića u križare. Sulimančeva rezerviranost pokazala se ispravnom kad je saznao da je Gašparević uspio razviti svoju »sotonsku mrežu čak i među nekim krugovima u Zagrebu, na Kaptolu«.[19]

Akcija Udbe trajala je od sredine 1945. do, prema svemu sudeći, 2. siječnja 1946., kad je Udba Martina Mesarova likvidirala i njegovo tijelo, uz tijela dvojice bivših ustaša, ostavila u šumi, gdje su ih pronašli policajci. Kasnije je javnosti lažno prikazano da je zastupnik HSS-a ubijen u sukobu vojske s križarima. U članku se kaže da su jedinice Narodne obrane sačekale skupinu od pet do šest bandita kod sela Vukovja pokraj Daruvara. Trojica su, po toj izmišljenoj priči, ubijeni, a ostali su pobjegli.[20]

Presudnu ulogu na suđenju protiv Stepinca imao je nadbiskupov tajnik Ivan Šalić, kojeg su, kako to navodi Stjepan Kožul, u istrazi slomili.[21] U istrazi je Šalić objašnjavao da su mnogi dolazili k njemu s pitanjima kako bi mogli »u šumu«, govoreći da su ugroženi. Sve provokacije uspio je izbjeći do posjete znanice »gospođe Zubović«, koja ga je zamolila da čuva lijekove za »naše u šumi«. Prosvjedujući primio je paketiće s lijekovima iz »konvencionalne pristojnosti« i u dva navrata predao ih Šimečkom, Crnkoviću i »učitelju« Žagiću.[22] Na kraju je odlučno tvrdio da nije bilo navedenih osoba, da se on nikad ne bi ogriješio o vlast, kao što to nije učinio ni ranije kad je odbijao dati pomoć za križare. Konačno, rekao je Šalić, odbio je blagosloviti križarsku zastavu, a Lisaku je pristao dati prenoćište tek kad je bio doveden pred gotov čin. U svoju obranu naveo je i to da nije izvršio nadbiskupov nalog u vezi s Lisakom, ali, nažalost, nije spomenuo na što se to odnosilo.[23]

---

[17] HDA, ZD SDS SRH, k. 79, 015–2, Izvještaj o oružanim bandama u Hrvatskoj; *isto*, k. 88., 015–30, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Virovitica.

[18] HDA, ZD SDS SRH, k. 88., 015–30, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Virovitica; *isto*, k. 4, 01-45, Bivše građanske stranke na kotaru Virovitica; Dragutin PELIKAN, *Slatina u vjetrovima povijesti*, Slatina, Gradsko poglavarstvo Slatina, 1997., 166-167; *Stepinac mu je ime...*, *nav. dj.*, 247.

[19] Stjepan SULIMANAC, *Naše pravice*, Zagreb, HKD, 1991., 28, 29.

[20] *Vjesnik*, 5. 1. 1946., Ubijen Martin Mesarov, organizator Mačekove tzv. 'bijele garde'. *Vjesnik* donosi vijest pod datumom 4. 1. 1946., ali članak počinje riječima »prije dva dana..."

[21] Stjepan KOŽUL, *Spomenica žrtvama ...*, *nav. dj.*, 437.

[22] HDA, ZD SDS SRH, k. 7, 001–44, Ivan Šalić. Vidi spis: *Koji su razlozi utjecali na mene, da kao nadbiskupski tajnik odlučim potpomagati križarski pokret.*

Presuda Stepincu i ostalima izrečena je 11. listopada 1946. Uz dvije smrtne kazne dosuđene su uglavnom dugogodišnje zatvorske kazne.[24] Dakako, na suđenju se nisu pojavili mnogi tobožnji križari ni ključni svjedoci. Martin Mesarov, tobožnji naručitelj križarske zastave, bio je, kao što sam već naveo, likvidiran bez suđenja, a tajanstveni Ivan Žagić, koji je upleo u svoju mrežu Šalića i Šimečkog, netragom je nestao. Na traženje obrane da se Žagić izvede pred lice pravde, sud je odgovorio da ga ne može dovesti zbog tehničkih razloga.[25]

S obzirom na isprovociranu krivnju i lažne optužbe, iznenađuje ocjena CK KPH, vjerojatno iz proljeća 1947., u kojem se konstatira da je autoritet Katoličke crkve nakon suđenja uzdrman, a optužba da je Stepinac sudjelovao u organizaciji i vođenju »banditskih grupa«, iako izrečena u internoj partijskoj komunikaciji, iznosi se kao istinit podatak.[26] Još više iznenađuje to da je i sama Udba »kombinaciju« s Mesarovim u svojim internim izvješćima prikazivala kao stvarnu činjenicu. Dakle, ne samo da je Udba sama izmišljala neprijatelje, ne bi li na taj način onemogućila svoje političke protivnike, nego je svoja podmetanja prikazivala kao istinite događaje, i to ne samo javno nego i u strogo povjerljivim elaboratima, kao što je bio npr. elaborat iz 1961. Tako se u tom elaboratu ne spominje skupina udbaša i knojevaca koji su maskirani u križare na prijevaru uhvatili Mesarova, nego se, bez ikakva objašnjenja prave pozadine slučaja, za Mesarova tvrdi da je bio vođa križara na virovitičkom području. Riječju, »kombinaciju« iz 1945., koja je trebala pripomoći kompromitaciji Katoličke crkve i ograničavanju njezina ugleda, nakon 16 godina, 1961., u službenom dokumentu o svojoj djelatnosti u proteklom razdoblju Udba je pretvorila u stvarnu optužbu. Ukratko, Udba je ta koja je Mesarova pretvorila u križara i izmislila priču o njegovoj križarskoj skupini, da bi ga na kraju realizacije svoje zamisli ubila kao križara.[27]

Osim toga, bez obzira na činjenice koje govore suprotno, Stepinac je ostao u službenoj promidžbi i političkoj djelatnosti Saveza komunista obilježen kao poticatelj križarskih akcija te kao izvršitelj plana povratka na vlast Mačeka i ustaša.[28]

Srećom, za slučaj Stepinca i Šalića i kruga ljudi oko njih postoje očiti dokazi o namještenoj igri Udbe, no, nažalost, o mnogim drugim svećenicima takvih podataka nema. Međutim, kao posredni dokaz o namještaljkama Udbe, koje su završile mnogim osudama svećenika, činjenica je da se u njezinim elaboratima iz 60-ih godina o »banditizmu« u Hrvatskoj rijetko koji svećenik uopće spominje, a još manje da se netko od njih proglašava pripadnikom neke od križarskih skupina.[29]

---

[23] *Isto.*

[24] *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i ..., nav. dj.*, 450; *Proces Alojziju Stepincu. Dokumenti*, prir. Marina ŠTAMBUK-ŠKALIĆ, Josip KOLANOVIĆ, Stjepan RAZUM, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1997.; *Alojzije kardinal Stepinac nadbiskup zagrebački, Propovijedi, govori, poruke (1941–1946)*, pripremili i uvod napisali J. BATELJA i C. TOMAC, AGM, Zagreb, 1996., 284.

[25] *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i ..., nav. dj.*, 165.; *Stepinac mu je ime..., nav. dj.*, 250, 251; Stjepan KOŽUL, *Spomenica žrtvama ..., nav. dj.*, 473, 525.

[26] HDA, CK SKH, inv. br. 2137a, Izvještaj CK KPH, 1947.

[27] HDA, ZD SDS SRH, k. 79, 015-2, Izvještaj o oružanim bandama u Hrvatskoj, 25. 10. 1945.; *isto*, k. 88., 015–30, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Virovitica.

[28] Stella ALEXANDER, *Trostruki mit. Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, Golia, Zagreb, 1990., 107.

Arhivski dokumenti dokazuju da se komunistička vlast koristila podmetanjem dokaza i provokacijama. Osim institucionaliziranim nasiljem, koje je rezultiralo javnim sramoćenjem, optužbama i dugogodišnjim zatvorskim kaznama i likvidacijama, u tu svrhu vlast se poslužila i poticanjem ili toleriranjem nasilja svojih pristaša, prije svega mnogih ubojstava i fizičkih napada na svećenike.

Na sadašnjem stupnju istraživanja osuđeni svećenici mogu se svrstati u tri skupine na osnovi njihova odnosa prema križarima, uz nužno upozorenje da su druga i treća skupina zaista bile malobrojne. U prvu skupinu mogu se svrstati svećenici koji su osuđeni na temelju lažnih optužaba; u drugu skupinu oni svećenici koji su nasjeli na provokacije Udbe i time svjesno kršili zakon i, na kraju, u treću skupinu svrstavam one svećenike koji su zaista pomagali stvarnim križarima. Međutim, stvarna pripadnost nekih svećenika trećoj skupini tek čeka svoju potvrdu ili negaciju u budućim istraživanjima.

Dakako, razlike, barem što se zakona tiče, između svećenika koje sam svrstao u drugu i treću skupini nije bilo. Naime, i jedni i drugi, dakle žrtve Udbinih provokacija, kao i oni koji su zaista surađivali s križarima, iskazivali su svoju solidarnost s ljudima izvan zakona. Ipak, ostaje otvoreno pitanje jesu li svećenici, koji su stvarno pomagali križare ili lažne križare, svejedno – suradnja se svodila na puko neprijavljivanje ili davanje savjeta kome da se jave, a rjeđe na opskrbu lijekovima – za svoje postupke bili motivirani razumljivom solidarnošću da pomognu progonjenima ili su se, pak, željeli svjesno svrstati u redove križara i boriti se protiv hrvatske i jugoslavenske komunističke vlasti.

Takvo je djelovanje moralo biti motivirano i općim uvjerenjem da će uskoro doći do pada komunističkoga režima. Dosadašnja istraživanja potvrđuju vjerodostojnost ocjene CK KPH iz 1945. da su »ustaški elementi« – u tu kategoriju KPH smještala je i katoličko svećenstvo – nakon pobjede partizanskog pokreta bili uvjereni da će komunistička vlast biti kratka vijeka i da će uskoro doći do preokreta. To je bilo široko rasprostranjeno uvjerenje u cijeloj Hrvatskoj, o čemu svjedoče mnogobrojna partijska izvješća. Može se tvrditi da je antikomunistička usmjerenost i okrenutost Zapadu, od kojeg su očekivali pomoć, povezivala pristaše mnogih bivših stranaka i pokreta unatoč velikih političkih razlika oko načina kako bi rješili pitanja Hrvatske, Jugoslavije, federacije, konfederacije, kraljevine, republike i drugih sličnih problema.

Da zaključim, Katolička crkva nije se aktivno angažirala na strani križara u borbi protiv komunističkog režima, osim zanemarljivog broja svećenika čije je djelovanje bilo isprovocirano od strane Udbe. Međutim, u namjeri da potpuno podvrgnu svojoj kontroli sve društvene, političke i vjerske organizacije, pa tako i Katoličku crkvu – a mnogi su njezini svećenici obnovu Jugoslavije i dolazak Komunističke partije na vlast doživjeli kao opasnost za vjerske interese hrvatskog naroda – komunisti su koristili sva sredstva koja su im stajala na raspolaganju, prije svega policiju i sudstvo. Svatko tko im se suprotstavljao bio je žrtvovan u ime novoga društvenog sustava. Uvjerenje komunista da uspostavljaju najbolji mogući sustav i pravedno društvo nije dijelila Katolička crkva, u čijem je djelokrugu bilo pitanje vjere. Dakako, u sukobu dviju vjera, kršćanske i komunističke, nužno je stradalo svećenstvo, kojem su na raspolaganju bile isključivo metode uvjeravanja. Međutim, u ime katoličke vjere, ali mimo volje Katoličke crkve – no, vjerojatno, ne i mimo njezinih simpatija – nastupali su križari. Međutim, njihove su šanse bile nepovratno prokockane nestankom Nezavisne Države Hrvatske, koja je svoju sudbinu vezala za nacistički Treći Reich, i mirenjem Zapada s nastalim stanjem i pobjedom Komunističke partije.

---

[29] Vidi Zbirku dokumenata Službe državne sigurnosti Socijalističke republike Hrvatske u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.

Summary

ARCHBISHOP STEPINAC AND THE CASE OF CRUSADERS' BANNER (1945-1946)

In the article author describes an attempt of the communist authorities after the World War II to disable Catholic Church in its autonomic activities. Secret police (UDB-a) had an intention to discredit archbishop A. Stepinac with the fact that they had "in their hands" archbishop's secretary Ivan Šalić. Šalić's levity helped them a lot in their attempts to form a public opinion that Catholic Church collaborates with a organization named Križari (Crusaders). Crusaders' banner was the main proof during the trial against Stepinac and his supposed illegal activities. In fact, this banner was ordered by the secret police but in the name of Martin Mesarov who was member of Croatian Peasants' Party (HSS), and in that time in communist jail, so police could manipulate with his name and reputation. Even though Stepinac refused to be a part of such a conspiracy, the communist authorities soon proclaimed him a leader of Crusaders' organisation.